

=====

שאלה: האם יש חיסרון של "בל תוסיף" כשהאדם בא לעשות דבר מספק, כגון לקבוע מזוזה בפתח שיש בו ספק אם היא חייבת במזוזה, או לקבוע ב' מזוזות מב' צדדי הפתח כשיש ספק באיזה צד לקבוע את המזוזה?

תשובה: בנידון זה אם יש "בל תוסיף" כשעושה דבר מחמת ספק, מצינו בזה סתירות לכאן ולכאן (וכפי שהתבאר ב'הרחב דבר'), ולעיקר אנו נוקטים שאין בזה משום "בל תוסיף". ולכן מי שיש לו ספק האם הדלת חייבת במזוזה - יקבע מזוזה בלי ברכה.

אמנם בדלת שיש ספק באיזה צד לקבוע את המזוזה, ההוראה המקובלת היא - שאין לקבוע ב' מזוזות בב' צדדי הפתח, אלא יברר אצל רב באיזה צד לקבוע.

----- ה ר ח ב ד ב ר -----

לקבוע ב' מזוזות

א] חדר שיש בו ספק באיזה צד בפתח לקבוע את המזוזה (שכיח כשיש דלת שהוא מעבר בין ב' חדרים, ולא ברור איזה צד בדלת מוגדר 'כניסה' ואיזה מוגדר 'יציאה'; כמו"כ במרפסת יש נידון האם להגדיר את היציאה למרפסת ככניסה למרפסת כמו שאר החדרים, או להגדיר את המרפסת ככניסה לבית), קשה לקבוע כאן כללים ויש לעשות שאלת חכם לכל מקרה לגופו (עי' אג"מ יו"ד א, קעו; ד, מג).

וכאן באנו באנו לציין שההוראה המקובלת היא, שאין לקבוע מספק ב' מזוזות בשני צדדים (עי' באג"מ שם בסו"ד, ובקונטרס מזוזת ביתך להגר"ק שליט"א שעה"צ רפט, מה)¹, ולכן יש לברר אצל מורה הוראה באיזה צד לקבוע.

ולגבי לקבוע ב' מזוזות זה סמוך לזה, ראה בפתחי תשובה (יו"ד רצא, ב) שמביא בשם החמודי דניאל: "מי שקשה עליו להוציא המזוזה ולבדקה ורוצה להניח מזוזה אחרת וקשה עליו להוציא הישנה, אסור משום בל תוסיף".

לקבוע מזוזה מספק

ב] ובחדר שיש ספק אם יש בו חיוב מזוזה (אפילו מדרבנן), יש לקבוע מזוזה בלי ברכה, ואין בזה חשש של "בל תוסיף" מאחר וכוונתו רק מספק. וכ"כ בדעת קדושים (סי' רפו, כה).

¹ בשו"ת בנין ציון (סי' ק) מביא בשם המהר"ם שיק שהורה שאין לקבוע מספק ב' מזוזות מימין ומשמאל, ואלו דבריו: "ואם החדר קטן ארוך ואינו רחב ד' ויש בו לרבע דע"ד ויש היכר ציר בקטן, פסק שם דהוי ספק, והעלה הלכה למעשה (הבנין ציון) דיקבע ב' מזוזות אחת בימין ואחת בשמאל כמו ב' זוגי תפילין דרש"י ור"ת בא"ח סי' ל"ד יעו"ש. (וכותב המהר"ם שי"ק): ולענ"ד אין הנדון דומה לראיה, התם חד מהנך תפילין פסול ממ"נ כו' והוי כמניח חפץ אחר על ראשו ולכן אין כאן איסור בל תוסיף כו', אבל כאן דהמזוזות שניהם כשרין אלא דצד שמאל פטור ולכן אם מניח גם התם עובר על ב"ת מידי דהוי כמטיל חמש ציצית בחמש כנפות דעובר על בל תוסיף כו". והבנין ציון חולק: "הנה מעכ"ת נ"י דימה ב' מזוזות לחמש ציצית, ולענ"ד אין זה דמיון כלל, דשם כל אחת מהציציות כשרה דאיזה מהן שמסיר הטלית כשר ע"י ד' הנשארים ולכן איכא בל תוסיף כמו בקובע ב' מזוזות בימין, אבל מזוזה בשמאל אינה מזוזה וכאילו מחבר חפץ אחר שם ודומה ממש לב' זוגי תפילין דרש"י ור"ת דשם הפסול לכל א' מפני שינוי מקום הנחת הפרשיות וכן הכא, והנה זה מקרוב מצאתי בשאילת יעב"ץ סי' ע' שעשה ג"כ הלכה למעשה בספק לקבוע ב' מזוזות".

ונציין גם כמה מקורות שאין חשש של "בל תוסיף" כשעושה כן מחמת הספק:

השלט"ג (ר"ה ט, ב בדה"ר) כותב בשם הריא"ז, לגבי ישיבת סוכה ביום השמיני וכן לגבי יום טוב שני: "אף שיש לומר שהוא מוסיף על המצוה, אינו מכיין להוסיף, שאין עושין כן אלא משום ספק, אינו עובר משום בל תוסיף" (וע"ע בתו"י יומא נז, א).

וכ"כ הריטב"א (סוכה לא, ב; וע"ע ר"ה טז, ב ועירובין צו, א): "ומה שתוקעין בראש השנה יותר מט' תקיעות שאמרה תורה מתקנתא דרבי אבהו בקסרין הא אמאי, דאע"ג דכל תקיעה באנפי נפשה קיימא איכא משום בל תוסיף, וי"ל דכיון שאין עושין כן משום תוספת אלא מן הספק שמא לא יצאו בראשונות שוב אין כאן משום בל תוסיף".

וכ"כ המג"א (לא, ב) לגבי המניח תפילין בחוה"מ מספק משום מחלוקת הפוסקים: "והמניח בחול המועד אינו עובר משום בל תוסיף כיון שאינו מכיין להוסיף (סמ"ק), פי' שעושה משום ספקא שמא חוה"מ חייב בתפילין".

ובזה א"ש שמותר לעשות כיסוי הדם בכוי הגם שזה ספק חיוב (עי' חלקת יואב סי' ב).

"בל תוסיף" בעושה מחמת ספק

ג] אלא שיש להעיר על זה, ממה שמבואר בגמ' (עירובין ק, א) לגבי דם שנתערב: "הניתנין במתנה אחת שנתערבו בניתנין במתן אחת, רבי אליעזר אומר ינתנו במתן ארבע ורבי יהושע אומר ינתנו במתנה אחת. אמר לו רבי אליעזר הרי הוא עובר על בל תגרע, אמר לו רבי יהושע הרי הוא עובר בבל תוסיף כו" – הרי מבואר שיש "בל תוסיף" גם מספק. וצ"ל דשם שאני שבדיעבד יוצאים רק במתנה אחת (וכמש"כ המהר"י קורקוס פ"ב מהל' פסולי המוקדשין הי"א) ולכן אין צורך לעשות ב' זריקות.

ועד"ז מבואר לגבי ישיבת סוכה לבני חו"ל ביום השמיני שהוא ספק שביעי, שכותב רש"י בעירובין (צו, א): "הישן בשמיני בסוכה ילקה - דמוסיף שמיני על השביעי, ואנן מיתב יתבינן בשמיני בספק שביעי לכתחילה, אלא שלא בזמנו בלא כוונה - לאו תוספת הוא ולהכי שרינן, דאי שמיני הוא - לא מכיין למצות סוכה" – ולכאורה למה ליה מצד שלא בכוונה, תיפול"ל מצד שעושה כן מספק, ומבואר שגם בכה"ג שעושה מספק יש לעשות על הצד היותר טוב אם יש עצה דהיינו בסוכה בזמנו צריך כונה.

עוד צ"ע ממש"כ הטור (או"ח סי' לד) בשם הרא"ש (הל' תפילין סי' ה), לגבי מחלוקת תפילין רש"י ור"ת שאין חיסרון להניח את שתיהם משום בל תוסיף: "דלא מיקרי בל תוסיף אלא כשעושה ה' בתים", וכבר עמד בזה הקהלת יעקב (מע' הל' אות קסו; הובא בשדי חמד מע' הב' סי' לה) דתיפול"ל שעושה כן מחמת הספק. ואולי יש ליישב דשם שאני שכבר נפסק ההלכה לעיקר כרש"י ורק בא להחמיר על עצמו ודו"ק.

עוד יש להעיר ממש"כ המרדכי (מגילה סי' תשעה) לגבי קריאת המגילה בי"ד ובט"ו: "ומה שלא נהגו לקרות המגלה יום י"ד ויום ט"ו מספק בזמן הזה כדעבדי' בי"ט, יש לומר משום דדילמא י"ד נקבע בזמנו ואיכא בט"ו משום ולא יעבור ואע"פ שקראו כבר [ס"א וא"כ לאו זמנו הוא ואינו עובר בבל תוסיף אלא בזמנו מ"מ איסורא איכא וכו'] איכא איסורא בעלמא משום בל תוסיף". וכבר עמד בזה הדע"ת (לא, ב) שמבואר מדבריו שבעצם יש בל תוסיף מספק (וכנראה יו"ט שני שאני שהוא תקנה דרבנן).

ד] והנה כבר הבאנו לעיל (אות א) שבמקום שיש ספק באיזה צד לקבוע את המזוזה שאין לקבוע ב' מזוזות משום "בל תוסיף". ולכאורה קשה שהרי הוא עושה כן מחמת הספק ומדוע יש בזה "בל תוסיף", ומאי שנא מקביעת מזוזה אחת מספק שהבאנו לעיל (אות ב) שאין בזה משום "בל תוסיף".

וצ"ל שב' מזוזות גרע טפי שבצורת הדלת הוא מוסיף ממש על המצוה – וכמש"כ לעיל (אות א בהערה) בשם המהר"ם שיק שזה דומה לה' כנפות בציצית², ומשא"כ בפתח שיש בו ספק אם חייב, ההוספה היא שמוסיף חיוב סתם, ובזה מועיל מה שעושה כן מחמת הספק.

ובאמת כבר העיר בזה הדעת קדושים (בסי' רפו, יז; רפט, ב) בשם התוס' שיש בזה בל תוסיף, ומעיר שלכאורה בסברא לא שייך בזה בל תוסיף מאחר שעושה כן מחמת הספק, אך כותב: "ומ"מ לא שמע בשום פעם ב' מזוזות בפתח א". והנה מש"כ מדברי התוס', נכתב במוסגר שם דלא ידע מקומו, אכן עדותו נאמנה דלא שמע בשום פעם ב' מזוזות בפתח א'. וראה במנח"י (א, ט) מש"כ לבאר מדוע אין לקבוע ב' מזוזות בפתח אחד.

וכאמור ההוראה המקובלת שאין לקבוע ב' מזוזות, אלא יש לברר אצל רב מובהק באיזה צד לקבוע.

מזוזה במחסן וכדומה

ה] והנה ב'מחסן' שלא נכנסים לשם תדיר ואינו חלק מתשמישי הבית (כגון אוצרות יין, עי' שו"ע יו"ד רפו, א), וכן משרדים שאין בהם בית דירה, או מקומות שמתמשים שם רק ביום ולא בלילה, בכל המקומות הללו וכיוצא בהם אין בהם חיוב מזוזה ודאי³, ולכן יש יקבע בהם מזוזה בלי ברכה.

רק שיש לציין שאם אחר זמן הופך את המקום לבית דירה גמור שמחוייב במזוזה בודאי, יש לקבוע מחדש את המזוזה, כדי שלא יהיה חיסרון של תולמ"ה.

² ראה מש"כ שם (אות א בהערה) שנחלקו בזה המהר"ם שיק והבנין ציון האם לדמות ב' מזוזות מב' הצדדים לתפילין של רש"י ור"ת שהתפילין השניות הם כמאן דליתא, או לדמותו לה' כנפות.

³ עי' ט"ז ופת"ש (יו"ד רפו, י).